

O ugodnosti ekonomskih kategorij odločajo tudi inženirji

Boniness of Economic Categories is also Influenced by Engineers

M. Mihelčič¹, Fakulteta za računalništvo in informatiko, Ljubljana

Prejem rokopisa - received: 1996-10-04; sprejem za objavo - accepted for publication: 1996-11-22

Neskladje med družbenimi potrebami in zmoglostjo družbe, da jih zadovolji, nam ponazarja najbolj temeljni dejstvi gospodarskega življenja: redkost in izbira. Izbira med možnimi vrstami pridobivanja dobrin za čim bolj popolno zadovoljitev potreb v družbi se opravi v različnih gospodarskih sistemih na različne načine, in to na podlagi ekonomskega (usklajevalnega) mehanizma. Pri tem nam produkcijska funkcija kot tehnično razmerje med proizvodnimi tvorci in proizvodom pokaže, koliko določenih dobrin je največ možno ustvariti z vsako možno kombinacijo proizvodnih tvorcev. Tisto, kar merimo kot stvarno rast nekega gospodarstva, imenujemo kosmati domači proizvod (KDP). Ta je skupaj s kategorijami narodnega dohodka oziroma čistega proizvoda kot delov KDP med najbolj udarnimi kazalci gospodarske moči vsake države, tudi Slovenije. Na narodnogospodarski ravni se prizadevanja za rast KDP osredotočajo na povečevanje proizvodnosti, števila in kakovosti delovne sile, vključno z znanjem oziroma informacijami, ter obsega kapitala. Del te rasti je povezan s povečanjem obsega vloženih proizvodnih tvorcev, kapitala in dela, preostanek pa je pogojen s tehnološkim napredkom in organizacijskimi izboljšavami. Pri iskanju najustreznejše vrednostno izražene produkcijske funkcije v procesih ustvarjanja je učinkovito sodelovanje ekonomistov in inženirjev odločilnega pomena za rast KDP.

Ključne besede: kosmati domači proizvod, poslovno premoženje, uspešnost

The imbalance between society's wants and its ability to meet these wants illustrates the most basic facts of economic life: scarcity and choice. Choice among the potential ways of providing goods for the best fulfilment of needs in a society is made in different economic systems in different ways and on the basis of an economic co-ordinating mechanism. Here, the production function as a technical recipe shows us what the maximum output of different goods is for each alternative combination of production factors. What is measured as the real growth of an economy is named gross domestic product (GDP). It is, together with national income and/or net product as parts of GDP, one of the most impressive indicators of the economic power of any country, including Slovenia. On the level of the national economy, efforts to increase GDP have been focused on increasing productivity, the number and skills of the labour force, including knowledge and/or information, and the volume of capital. Part of the growth is related to increases in these production factors, while the remaining part of growth is attached to technological advancements and organisational improvements. In searching for the most proper money expressed production function in production processes, efficient co-operation between economists and engineers is of significant importance for the growth of GDP.

Key words: gross domestic product, business assets, effectiveness

Pojmovnik ključnih besed:

ČISTE NALOŽBE: del povečanja obsega (in vrednosti) premoženja (v letu dni). Kosmate naložbe so podane z letnim obsegom povečanja proizvodnih sredstev ali kapitalskih zmogljivosti. Čiste naložbe so tako enake kosmatim naložbam, zmanjšanim za vrednost amortizacije.

KONČNI POSLOVNI UČINKI: dobrine, ki so v ekonomski celici pridobljene za končno (u)porabo (pri kupcih) in niso namenjene ponovni predelavi.

KOSMATI DOMAČI PROIZVOD (KDP): del v denarju izražene vrednosti končnih poslovnih učinkov, pridelkov, izdelkov in storitev, ustvarjena v mejah države, četudi so jo ustvarili tujci.

KOSMATI NACIONALNI PROIZVOD (KNP): del v denarju izražene vrednosti vseh končnih poslovnih učinkov, pridelkov, izdelkov in storitev, ustvarjena s premoženjem (državljanov opazovane) države, četudi ustvarjena v tujini.

NOMINALNI KOSMATI NACIONALNI PROIZVOD: ugotovimo ga z ovrednotenjem proizvodov ali

blaga in storitev po cenah, po katerih so bili prodani, in nato zmnožke seštejemo (v mednarodnih primerjavah ga poimenujemo tudi kot KNP v ameriških dolarjih, saj so cene, uporabljene za vrednotenje poslovnih učinkov, enake tistim v obdobju, v katerem so poslovni učinki prodani).

POSLOVNO PREMOŽENJE ali SREDSTVA: zgradbe, oprema, zaloge in druge stvari, pravice in denar v funkciji ustvarjanja bogastva; v bilancah stanja poslovnih sistemov je prikazano na aktivni strani, za razliko od virov sredstev (lastni kapital, nerazdeljeni dobiček, pasivne časovne razmejitve in različne vrste obveznosti do drugih virov), ki so prikazani na pasivni strani istega knjigovodskega dokumenta.

STVARNI KOSMATI NACIONALNI PROIZVOD: vrednost KNP, dobljena z ovrednotenjem prodanih poslovnih učinkov po cenah v nekem izbranem letu. V medletnih primerjavah kaže tako upoštevati leto, od katerega je minilo vsaj 5 let. V mednarodnih primerjavah je poimenovan tudi "KNP v stalni vrednosti neke uveljavljene valute, npr. ameriških dolarjih", saj so cene za ovrednotenje proizvodov in storitev stalne in se ne spreminjajo. Stvarni KNP torej upošteva vplive inflacije.

UČINKOVITOST: Biti učinkovit, pomeni delati stvari "prav". Učinkovitost je notranja značilnost sistema

¹ Prof. Dr. Miroslav MIHELČIČ
Fakulteta za računalništvo in informatiko
1000 Ljubljana, Tržaška 25

(zaprti sistemi), da izpolni zahtevano nalogo v določenem času, če deluje v določenih pogojih, in je funkcija razpoložljivosti, prilagojenosti in zmogljivosti (sistema); merimo jo z razmerjem med izločki in vložki; presojamo jo s tehničnega, ekonomskega, organizacijskega in drugih vidikov (izraba virov, proizvodnost, gospodarnost...).

USPEŠNOST: Biti uspešen, pomeni delati "prave" stvari oziroma dosegati postavljene cilje; uspešnost je zunanja značilnost sistema (odprti sistemi) in jo sistemu priznajo drugi. Merimo jo s stopnjo zadovoljitve potreb v najširšem pomenu (novi poslovni učinki, visoka stopnja zanesljivosti dobave, storitvena pripravljenost odprave napak, napreden odnos do naravnega okolja, humanizacija dela in odnosov ...).

1 Potrebe in dobrine

Življenje posameznika in različno organiziranih oblik družbene skupnosti zahteva zadovoljitev vrste potreb (osebnih, skupnih, splošnih, razvojnih) z določenimi dobrinami. Potrebe skušamo potešiti s koristnimi dobrinami. Nekateri zato trdijo, da je prva beseda iz ekonomskega besednjaka, ki se jo kaže naučiti, koristnost.

Dobrine za zadovoljevanje potreb so različne. So za razliko od potreb, ki so praktično neomejene, žal omejene. Delimo jih po več merilih. Za nas je najpomembnejša členitev tista na naravne dobrine, ki niso predmet gospodarjenja, in gospodarske dobrine, ki so predmet gospodarjenja. Zato se študij ekonomike na vseh ravneh usmerja - ob ustreznem razumevanju potreb - na vrednostno obvladovanje smotnosti procesov, s katerimi pridobivamo dobrine.

V razmerah redkosti in nezadostnosti dobrin ekonomska znanost na ravni družbe in poslovnega sistema uveljavlja smotnost pri izbiri najboljše različice za zadovoljitev (pravilno) izbranih ciljev. Neskladje med družbenimi potrebami in zmožnostjo družbe, da zadovolji te potrebe, nam ponazarja najbolj temeljni dejstvi gospodarskega življenja: redkost in izbiro (1; Ruffin, Gregory, 1990, str. 30). Z redkostjo imamo opraviti, ker želje ljudi presegajo družbeno zmožnost za njihovo zadovoljitev. Izbira je nujna, ker mora nekdo odločiti, čigave in katere potrebe naj bodo potešene. Z redkostjo imamo opraviti ne glede na to, ali gre za bogato ali revno družbo.

Iz razmerja med izidi in vložki izvira izhodiščni vzvod ekonomske dejavnosti. Zaradi nujnosti medsebojnih stikov pri pridobivanju dobrin gre pri procesu gospodarjenja za odstranjevanje ne le naravnih, ampak tudi družbenih ovir. Potreba po odstranjevanju teh ovir je, zgodovinsko gledano, naraščala s prostorsko širitvijo blagovnega gospodarstva. S povezavo gospodarskih enot znotraj državnih meja se je razvijalo narodno gospodarstvo. Moč narodnega gospodarstva in s tem tudi sposobnost države za zadovoljevanje potreb v državi je odvisna od rezultatov gospodarjenja in s tem poslovanja vseh poslovnih sistemov, zlasti pa podjetij.

2 Ekonomski okvir nastajanja dobrin in produkcijska funkcija

Zaradi ohranjanja in širjenja (zadovoljevanja) potreb se delni procesi nastajanja dobrin, njihove delitve, menjave in porabe stalno obnavljajo, celo v razširjenem obsegu, zato govorimo o obnovitvenem ali reprodukcijskem procesu, ki ga lahko opazujemo tako znotraj posamezne ekonomske celice kot na ravni družbe kot celote. V državi kot predstavnici organizirane družbe je potrebno s ciljem uspešnega obnovitvenega procesa usklajevati gospodarske in druge dejavnosti. Pri tem je treba dati (prave) odgovore na temeljna ekonomska vprašanja, ki so med seboj povezana, in sicer:

1. Kaj bo ustvarjano v družbi in v kakšnih količinah; gre za izbiro med raznimi možnimi prihodnjimi dobrinami ter njihovimi konkretnimi količinami. Tako se že odloča v največji meri tudi o tem, katere potrebe in koliko bodo zadovoljene, saj predstavlja sposobnost ustvarjanja praviloma tudi količinske in kakovostne omejitve za porabo.
2. Za koga bodo dobrine ustvarjene oziroma pridobljene, kdo in koliko bo sodeloval v prilaščanju koristi od ustvarjenih dobrin - tu gre za vprašanje razdelitve "proizvoda" med skupine in posameznike.
3. Kako bodo dobrine ustvarjene oziroma pridobljene, kdo jih bo pridobival, s kakšnimi sredstvi ter po kakšnem tehnološkem postopku; za posamezno ekonomsko celico je izbira tehnologije sorazmerno omejena, zlasti v sodobnih gospodarstvih. Vključevanje ekonomske celice, npr. podjetja, na svetovni trg zahteva namreč ustrezno konkurenčno sposobno tehnologijo. Z vidika gospodarstva države pa je izbira dosti širša, saj gre za odločitve za konkretne tehnologije, še bolj pa za sestavo ustvarjanih poslovnih učinkov, torej za izbiro (in spodbujanje) določenih dejavnosti, ki imajo v meddržavnih primerjavah določene prednosti oziroma so vsaj najprimernejše za tekmo na svetovnem trgu glede na razpoložljivo sestavo proizvodnih tvorcev (zemlja, proizvodna sredstva, delovna sila).

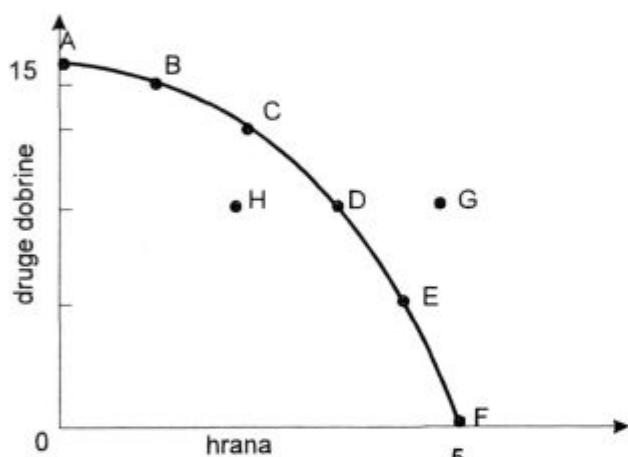
Izbira med možnimi vrstami pridobivanja dobrin za čim bolj popolno zadovoljitev potreb v družbi se opravi v različnih gospodarskih sistemih na različne načine in to na podlagi ekonomskega (usklajevalnega) mehanizma. Vse razpoložljive proizvodne tvorce (z naravnimi viri vred) kaže ob takem cilju razporediti med različne dejavnosti sorazmerno intenzivnosti potreb v družbi po poslovnih učinkih teh dejavnosti. To razporejanje poteka - če predstavimo obe skrajnosti - bodisi po vnaprejšnjem načrtu za družbo kot celoto ("totalno planiranje"), bodisi na podlagi odločanja v vsaki enoti nastajanja blaga posebej. V teh enotah upoštevajo določene informacije, ki jih posreduje trg kot druga oblika usklajevalnega mehanizma.

Problem izbire glede ustvarjanja lahko statično, v danem trenutku, ko družba razpolaga z določeno količino in sestavo proizvodnih tvorcev, ponazorimo poeno-

stavljeno, če upoštevamo le dve možni skupini dobrin (npr. hrano kot prvo, vse ostale dobrine pa kot drugo skupino), v obliki transformacijske krivulje oziroma krivulje različnih možnosti nastajanja. Ta krivulja nam pokaže največje možne količine teh dveh skupin dobrin, ki so v nastajanju dosegljive ob popolni izrabi razpoložljivih proizvodnih tvorcev. Če povzamemo primer takšne transformacijske krivulje po Samuelsonu, dobimo naslednjo lestvico izbirnih možnosti nastajanja:

Preglednica 1: Prikaz izbirnih možnosti nastajanja dveh skupin dobrin
Table 1: The alternatives of production of the two groups of goods

alternativne možnosti	enote hrane	enote drugih dobrin
A	0	15
B	1	14
C	2	12
D	3	9
E	4	5
F	5	0

Slika 1: Transformacijska krivulja izbire med nastajanjem hrane in drugih dobrin v gospodarstvu

Figure 1: The transformation curve of choice between the production of food and other goods in economy

Te možnosti lahko vpišemo v koordinatni sistem kot transformacijsko krivuljo. Krivulja nam ponazarja največje možne količine nastajanje obeh skupin dobrin v državnem gospodarstvu za vsako kombinacijo razmesitve razpoložljivih tvorcev med dve dejavnosti, v katerih te dve skupini dobrin nastajata.

To seveda pomeni, da na **sliki 1** ne moremo izbrati kombinacije G, čeprav bi si jo z vidika zadovoljevanja potreb želeli, saj desno od točke D (torej večjo količino hrane ob enaki količini drugih dobrin) ni možno ustvariti. Seveda pa lahko ustvarimo kombinacijo dobrin v točki H. Toda v tem primeru proizvodni tvorci niso (povsem) izrabljeni (ali uporabljeni) na najbolj učinkovit način; priča smo določeni ravni njihove nezaposlenosti ali nesmotni uporabi tvorcev. Isto gospodarstvo bi namreč lahko z boljšo izrabo tvorcev ustvarilo več (npr. katerokoli kombinacijo dobrin na krivulji na loku med točkama C in D) ene dobrine ob nezmanjšanjem ali celo nekoliko povečanjem ustvarjanju druge. S tem bi seveda bolje zadovoljili potrebe v družbi.

Če zanemarimo vprašanje, za koga ustvarjamo, saj nas bi to dodobra popeljalo v problematiko delitve in porabe, pa si kaže ob takem ciljnem občinstvu nedvomno postaviti vprašanje, kako. Največja dosegljiva količina dobrin v nekem obdobju (ustvarjanje vedno zahteva določen čas) je pri tem podana:

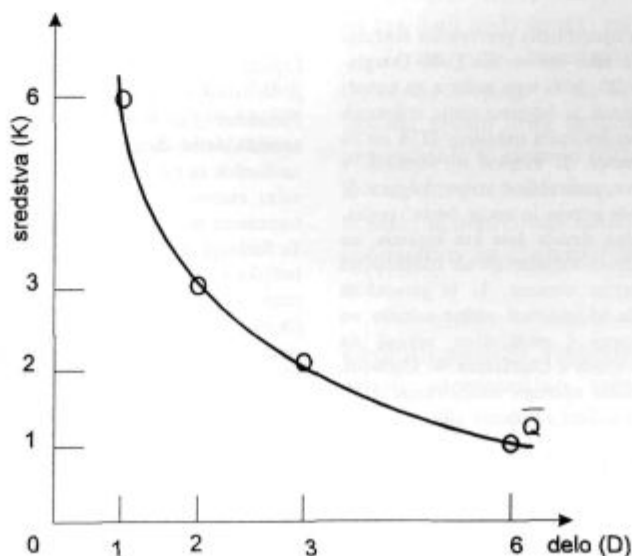
- z razpoložljivim obsegom proizvodnih tvorcev
- z metodo ali načinom (tehnologijo, tehniko in organizacijo) uporabe, kombiniranjem proizvodnih tvorcev.

Če predpostavimo, da smotrne enote ustvarjanja (ekonomske celice) uporabijo najboljše možne metode ustvarjanja, potem nam produkcijska funkcija* kot tehnično razmerje med proizvodnimi tvorci in proizvodom pokaže, koliko je določenih dobrin največ možno ustvariti z vsako možno kombinacijo proizvodnih tvorcev.

Vzemimo za primer, da je določeno (enako) količino izbrane dobrine možno ustvariti z različnimi kombinacijami dveh proizvodnih tvorcev. Ti nastopajo v kombi-

sredstva	6	3	2	1
delo	1	2	3	6

$Q = f(D, K)$
Q - določena (izbrana)
količina proizvoda

Slika 2: Produkcijska krivulja pri nastajanju izbrane količine neke dobrine

Figure 2: The production curve of the chosen quantity of the particular good

nacijah 1, 2, 3 in 6 pri enem in drugem proizvodnem tvorcu (delovna sredstva ali "kapital", delo).

Naslednji korak pri odločitvi, s katero kombinacijo dveh proizvodnih tvorcev se bomo lotili ustvarjanja izbrane količine te dobrine, je povezan s ciljem, da izberemo kombinacijo, ki zagotavlja to ustvarjanje z najmanjšimi stroški. Iz tega pa sledi, da je izbira najbolj primerne kombinacije odvisna le od tehnične učinkovitosti proizvodnih tvorcev, ampak tudi razmerja cen proizvodnih tvorcev, po katerih ekonomska celica te tvorce nabavlja.

Tvorce oziroma njihove vložke v dano kombinacijo ustvarjanja poslovnih učinkov kaže razčleniti glede na to, kako se spreminjajo v času. Tvorcu oziroma prvini poslovnega procesa bomo dali značaj stalnosti, če se v obdobju ustvarjanja njegova količina ne more spreminjati, in značaj spremenljivosti, če se njegov obseg lahko spreminja. Na pojem stalnosti ali spremenljivosti seveda vpliva časovna razsežnost, saj s podaljševanjem opazovanega obdobja lahko prihaja do sprememb v kombinacijah. V sami analizi ustvarjanja in analizi stroškov pri tem razlikujemo med (primerjaj: 2; Rebernik, 1995, str. 76):

(1) zelo kratkim rokom, kjer gre za časovno obdobje, v katerem ne moremo izvesti nobene spremembe v kombinaciji prvin in so torej vsi vložki stalni

(2) kratkim rokom, kjer gre za časovno obdobje, v katerem lahko nekatere vložke prilagajamo oziroma spreminjamo (npr. delovne predmete) in je torej najmanj en vložek spremenljiv

(3) dolгим rokom, kjer gre za časovno obdobje, ki je dovolj dolgo, da lahko spremenimo vse stalne in spremenljive vložke, s katerimi razpolaga ekonomska celica.

3 Nekaj iz zgodovine produkcijske funkcije pri nas

A. Bajt (3; 1969, str. 430) je ugotavljal (P_k = proizvod, merjen s tekočimi tržnimi cenami; P_n = proizvod, merjen z normalnimi /produkcijskimi/ cenami), da je bil

v Jugoslaviji ob danem sistemu delitve le manjši del družbenega proizvoda P_k (v glavnem le tisti, ki gre za obresti na trajne in začasne kredite) odvisen od sredstev. Ker je bistvo produkcijske cene prav močna odvisnost proizvoda P_n od velikosti sredstev - s (česar niso, kot vemo, izražena v izračunu produkcijske cene na enak način kot v Cobb-Douglasovih produkcijskih funkcijah), je razumljivo, da vrednost količnikov s (po Douglasu: $1 - k$) naraste, če preidemo od P_k na P_n . Gospodarjenje s sredstvi v našem gospodarstvu je bilo prav zaradi takšnega načina delitve družbenega proizvoda izjemno slabo, saj so jih celo v teoriji neredko šteli za proste dobrine.

Tudi Frankovič (5; primerjaj: 1973, str. 8-18) je bil mnenja, da se ustvarjeni dohodek industrijskih podjetij niti približno ni pravilno delil na proizvodna tvorca. Delo je nedvomno prispevalo v jugoslovanskem povprečju manj k oblikovanju proizvoda, kot pa je bil njegov delež v razdelitvi proizvoda. Zaradi tega pa je bila tudi udeležba kapitala na ustvarjenem proizvodu manjša, kot je bil njegov prispevek. Uvedba neke družbeno dogovorjene cene za uporabo družbenega kapitala bi ta razkorak nedvomno lahko v veliki meri odpravila. S tem pa bi bili podani tudi temeljni pogoji za izenačevanje pogojev gospodarjenja, za približevanje načelu nagrajevanja po delu in - "last but not least" - tudi za bolj stabilno gospodarsko rast v daljši perspektivi.

Bajt (3; 1969, str. 432) pa je dalje ugotavljal, da se takratni družbeni proizvod - tega lahko približno enačimo z današnjim kosmatim domačim proizvodom - v jugoslovanskem gospodarstvu kot celoti vendarle ni delil (izključno) na podlagi samostojnih odločitev gospodarskih osebkov, t.j. trga, ampak načrtno, in sicer tako, da je bil delež sredstev (akumulacija s prodajnim davkom) bistveno večji, kot bi bil v gospodarstvu s samostojnimi odločitvami gospodarskih osebkov.

Ob tem, ko je bil delež akumulacije v razporeditvi večji, kot bi bil v gospodarstvu s samostojnimi

* Najpreprostejša in še vedno najširše uporabljena proizvodna funkcija v neoklasični makro teoriji delitve je tako imenovana Cobb-Douglasova funkcija. Le-ta je bila razvita v 20. letih tega stoletja na osnovi ugotovitev Paula H. Douglasa. Opazoval je časovne serije indeksnih števil za delo, kapital in učinek v predelovalni industriji ZDA ter za ameriško zvezno državo Massachusetts. Ti indeksi so naraščali v modelih logaritmično izraženih premic, naznačujoč stalne dolgoročne stopnje rasti. Serije "kapitala" so rasle hitreje in serije "dela" počasneje. Serije "učinka" so bolj dosledno sledile delu kot kapitalu, ne glede na to, če je bil slednji opredeljen z vključitvijo ali izključitvijo obratnega kapitala. Išoč matematični obrazec, ki bi povzel ta razmerja, s katerim bi bilo mogoče vključevati stalne odnose na lestvici (linearna istovrstnost) skupaj s padajočimi odnosi na posamične vložke, je Douglas stopil v stik s Charlesom W. Cobbom, matematičnim strokovnjakom. Rezultat njunega sodelovanja je bil obrazec, ki je postal standard. Ta se z našimi oznakami glasi:

$$x = x_0 a^\alpha b^{1-\alpha} \text{ ali } \log\left(\frac{x}{b}\right) = \log x_0 + \alpha \log\left(\frac{a}{b}\right)$$

v Douglasovih oznakah pa:

$$P = b L_k C^{1-k} \text{ ali } \log\left(\frac{P}{C}\right) = \log b + k \log\left(\frac{L}{C}\right)$$

Prvine (x , a , b ali P , L , C) pomenijo "homogeniziran" učinek, delo in kapital, medtem ko so parametri (x_0 , α ali b , k) statistične stalnice, predpostavljeno pozitivne, prilagojene metodi najmanjših kvadratov. Parameter α ali k je, kot bomo videli, pravzaprav ocenjen makroekonomski delež dela. Najpreprostejša razlaga x_0 ali b je statistični zaobsežek za takšne sprejemljivke, kot so zemlja, ravnanje, tehnični razvoj in (včasih) obratni kapital, kakor tudi za slabosti istovrstnosti temeljnih spremenljivk (x , a , b).

Ta funkcija je dala Douglasovim podatkom presenetljivo visoke korelacijske koeficiente. Prav tako značilen je bil vzorec odklonov med dejanskimi in izračunanimi indeksnimi številki. Funkcija je v obdobjih nazadovanja na splošnem teoretično precejšnje dejanske učinke, označen s "prikrito nezaposlenostjo" dela (smatrano kot približno stalnim vložkom) in na splošno tudi osnovnega kapitala. Obratno, kakor bi nekdo pričakoval, je bilo na splošno res tudi v obdobjih razcveta. V takšnih obdobjih je bil izračunani učinek manjši kot dejanski, ker sta delo in kapital nastopala prekomerno in je inflacija zato včasih vodila k podcenitvi vrednosti kapitala. Uporabljajoč indeksne številke je bil parameter x_0 (Douglasov b) tesno blizu enoti (unity) (4; Bronfenbrenner, 1972, str. 387, 388).

odločitvami gospodarskih osebkov, ni bilo daleč do opozorila, da je tako stanje za tendenčno opredeljeno učinkovitost gospodarstva več kot zaskrbljujoče. Šlo je za posledico razkoraka med prispevkom sredstev k družbenemu proizvodu (če bi ga opazovali v gospodarskih celicah) ter njegove udeležbe v njem. Ker je vodil ta razkorak k vedno slabšemu gospodarjenju s sredstvi (udeležbo in to "oplojeno" se je dalo lažje zagotoviti s povečanim številom delavcev), je to razkorak poglobljalo in začarani krog je bil sklenjen, saj smo se vse bolj dosledno odmikali od prisile smotrne izrabe proizvodnih tvorcev k doseganju ustreznih rezultatov.

V delitvi (čistega) dohodka bi morali po letu 1976 (do leta 1990) torej imeti vgrajene takšne modele, ki bi ta razkorak zmanjševali, s tem izboljševali gospodarjenje s sredstvi, pa obenem zaostrovali tudi ocene delovnemu prispevku. To pa nas obenem opozarja, da odprava problema slabega gospodarjenja s sredstvi v pogojih družbene lastnine nikakor ni bila enostavno rešljiva le z uvedbo (višje) cene kapitala (npr. obresti na sredstva), saj bi po tej logiki morali za doseganje večjega prispevka živega dela enostavno dvigniti nagrado za ta prispevek (plačo, osebni dohodek). Ob enakem rezultatu (in ob enakih stopnjah povečanja nagrad) ne bi bili priča nobenim kakovostnim spremembam. Rešitev je zato kazalo iskati v neenakih stopnjah rasti nagrade različnim proizvodnim tvorcem, večji gibljivosti proizvodnih tvorcev ali v spodbudnih prvinah prisile k boljši uporabi ali izrabi posameznih proizvodnih tvorcev ali v kombinaciji posameznih od teh orodij.

Znotraj takratnega družbenoekonomskega sistema je pot k postopni uveljavitvi takih sprememb ponudila zamisel o kategoriji (osebnih dohodkov na podlagi) minulega dela. Zanimivo je, da slovenski in drugi jugoslovanski ekonomisti, ki so sicer ugotavljali prenizko raven nagrade za tvorec kapital, niso nič kaj zavzeto sodelovali pri praktični izvedbi te zamisli, ki bi (1) škodljiv razkorak v delitvi dohodka na podjetniški in državni ravni vsaj do neke mere zmanjšala, in (2) ustvarila bolj naravne razmere za prehod v podjetniško-tržni sistem. Nakopičene ekonomske slabosti je zato v spregi z družbenimi napetostmi lahko presegla samo vzpostavitev novega družbenoekonomskega sistema. Ta pa je v danih političnih razmerah z razdružitvijo Jugoslavije in razpadom enotnega trga vodila v Sloveniji tudi do hudega padca vrednosti družbenega proizvoda.

4 Učinkovitost proizvodjanja

K ustvarjanju kosmatega domačega proizvoda [$KDP = f(D, K)$] v državi največ prispevajo podjetja in tudi nekatere druge združbe, skratka poslovni sistemi, z uspešnim poslovanjem. Na narodnogospodarski ravni se prizadevanja za rast kosmatega domačega proizvoda osredotočajo na povečevanje proizvodnosti, števila in kakovosti delovne sile, vključno z znanjem oziroma informacijami, ter obsega kapitala. Ta omogoča določeno

raven financiranja in s tem tudi naložb v tehnologijo. Pri tem je popolna ekonomska učinkovitost v državi kot ekonomski celici dosežena takrat, ko so prvine v državi tako razporejene, da jih ni moč bolje zaposliti. To pomeni, da je izboljšanje položaja nekoga možno le na račun nekoga drugega. Poglejmo si, kako podobno naravnana prizadevanja potekajo v združbah.

Zasnova učinkovitosti ustvarjanja je pomembna zaradi redkosti dobrin, saj je treba omejene vire (inpute) čim bolje izkoristiti. Omenili smo že, da velja, da viri niso učinkovito izkoriščeni, kadar je možno z njihovo drugačno rabo narediti vsaj eno dobrino bolje, ne da bi drugo naredili slabše (ali manj) oziroma obratno, viri so učinkovito izkoriščeni, kadar z njihovo drugačno rabo ni mogoče narediti bolje, niti ene dobrine, ne da bi pri tem naredili vsaj eno dobrino slabše.

Ker vselej obstaja več načinov za proizvodnjo določene dobrine ali več različnih kombinacij proizvodnih tvorcev za doseganje danega izida, zasnova učinkovitosti vključuje izbiranje med vrsto možnih alternativ. V zvezi s tem moramo (2; Rebernik, 1995, str. 73) ločevati troje pojmov, in sicer:

1. tehnološka (tehnična) učinkovitost, ki meri rabo vložkov s fizičnimi izrazi
2. ekonomska učinkovitost, ki meri rabo vložkov s stroškovnimi izrazi, ter
3. inženirska učinkovitost, ki govori o najmanjših potroških določene dobrine za dani izid.

Inženirska in tehnološka učinkovitost sta osnova ekonomske učinkovitosti, saj je le-ta odvisna tako od cen proizvodnih virov kot od njihovih potroškov. Tehnična učinkovitost torej zahteva takšne proizvodne procese, ki ob dani tehnologiji za dano raven izida ne trošijo več vložkov, kot je nujno. Po drugi strani pa ekonomska učinkovitost predstavlja proizvajanje z najmanjšimi stroški, saj je podjetje vključeno v ekonomsko učinkovito proizvodnjo tedaj in samo tedaj, kadar uporablja proizvodne vire (prvine) v odmerkih, za katere velja, da so (za dani izid) stroški na enoto izida najmanjši.

Z drugimi besedami: proizvodni proces je za določeno stopnjo izida ekonomsko učinkovit, kadar ne obstaja noben drug proces, ki bi ga lahko uporabili za proizvodnjo te stopnje izida po nižjih stroških (na enoto). Z narodnogospodarskega vidika to pomeni, da o ekonomski učinkovitosti lahko govorimo takrat, kadar je gospodarstvo na (zgornji) meji svojih proizvodnih možnosti.

Tehnološka učinkovitost je temelj ekonomske učinkovitosti podjetja. Podjetje, ki maksimira dobiček, ne bo nikoli prostovoljno izbralo takšnega proizvodnega procesa, ki "zapravlja" prvine poslovnega procesa. Če ima možnost proizvesti 100 enot izida z 10 enotami dela in 10 enotami kapitala, je jasno, da za teh 100 enot izida ne bo izbralo procesa, ki bi zahteval npr. 10 enot dela in 12 enot kapitala.

5 Vloga tehnološkega napredka pri povečevanju učinkovitosti

Gledano v celoti, si tehnološki napredek (primerjaj: 6; Rosegger, 1996, str. 20, 21) lahko predstavljamo kot čisto povečanje družbene zaloge znanja proizvodnih veščin, ki ga neko gospodarstvo (uspešno) uporabi v nastajanju novih dobrin. To povečanje le stežka merimo, lahko pa domnevamo, da vpliva na naravo in količino vložkov in izločkov, kakor tudi na razmerje med vložki in izločki. Tisto, kar merimo kot stvarno rast nekega gospodarstva, imenujemo kosmati domači proizvod (KDP). Če vidimo, da je le del te rasti povezan s povečanjem obsega vloženih proizvodnih tvorcev, kapitala in dela, lahko sklepamo, da je preostanek rasti nastal na temelju tehnološkega napredka (in organizacijskih izboljšav). Pri tem seveda ostaja odprto vprašanje, ali organizacijske izboljšave opazovati kot del tehnološkega napredka ali zunaj njega.

Z uporabo takega načina razmišljanja so številni raziskovalci ustvarili statistične razvide, s katerimi so dokazovali, da spremembe v tehnologiji dejansko vplivajo na precejšen del gospodarske rasti. V raziskavah te vrste pa so dobile "tehnološke spremembe" nekoliko čudno vlogo. Gre za to, da jim je bilo prisojeno toliko deleža k povečanju rasti, kolikor se ga ni dalo razložiti z drugimi spremenljivkami. Če stvar pogledamo še nekoliko drugače, vidimo, da je tehnološkim spremembam dana preprosto vloga časovne razsežnosti. Kritiki so nakazali vrsto problemov, povezanih s takim načinom razmišljanja. Prvič, povečanje v obsegu kapitala ne more biti ločeno od tehnološkega napredka, razen če naj bi ves ta napredek bil neuteležen. Drugič, preprosto vštevanje ljudi kot nosilcev delovne sile ali delovnih ur ne odseva sprememb kakovosti vloženega dela v času. Tretjič, celo če se izognemo tem ugovorom, ostanemo soočeni z dejstvom, da je nepojasneni del rasti izločka nastal zaradi dejavnikov, ki nimajo ničesar opraviti s tehnološkim napredkom. Tako npr. institucionalne spremembe, kot so spremembe v zakonodaji in predpisih, lahko prispevajo k povečanju učinkovitosti gospodarstva in s tem k povečanju celotnega učinka.

Vsaj še eno pomembno vprašanje zadeva celotne učinke tehnološkega napredka. Ob predpostavki, da prispeva k izločku in rasti dohodka, se vprašajmo po njegovem učinku na porazdelitev dohodka. Ob nekaterih kratkoročnih nihanjih statistika pokaže, da se povečanje v stvarnem dohodku bolj ali manj sorazmerno porazdeli po vseh segmentih družbe, kar pomeni, da se porazdelitev dohodka po osebah v času le malo spreminja. Tehnološki napredek je povzročil revnim v letih okrog 1990 več dobrega v številnih državah kot leta 1890. Zato pa vseeno še ne kaže obravnavati tehnološkega napredka kot zdravilo za dohodkovno neenakost. Zato lahko rečemo, da so trditve velikih zagovornikov pomena tehnološkega napredka, ki pričakujejo, da bo tehnologija samodejno rešila družbene probleme, na splošno izraz pretiranih pričakovanj. Ne smemo namreč pozabiti, da je

tehnologija tudi eden od pglavitnih dejavnikov povečevanja potreb.

Številni ljudje se strinjajo, da napredek v tehnologiji pomeni za večino ljudi ne le napredek v merljivi življenjski ravni, ampak tudi v manj otipljivi "kakovosti življenja". Če zanemarimo dejstvo, da se ocene kakovosti življenja razlikujejo od posameznika do posameznika, bi bilo težko nasprotovati ugotovitvi, da dejansko uničenje bolezni, kot so otroška paraliza, možnost dolgih potovanj po nizki ceni ali enostavnost, s katero nas televizija neposredno vključuje v neko dogajanje kjerkoli po svetu hkrati na nek način pomenijo tudi korak nazaj v razvoju človeškega znanja. Ekonomistom pogosto očitajo brzdanje prevelikih navdušencev glede pomena tehnološkega napredka, toda ključ njihove ocene je utemeljen z ravnotežjem. Star rek, ki svari, da "ni ničesar takega, kot je zastoj kosilo", je sicer splošno znan in vendarle resničen. Ekonomika nas uči, da se lahko nekdo dokoplje do veljavne ocene le, če zna pretehtati koristi od neke aktivnosti v primerjavi s stroški zanj. Tehtanje ali presoja pa seveda vedno vsebuje tudi sistem vrednot ali etiko konkretnega okolja presojevalca.

S problematiko ustreznih meril za presojo se srečujemo tudi v polju povezav med ravniyo vlaganj v razvoj tehnologije v posameznih industrijskih panogah in uspešnostjo podjetij v teh panogah. Obvladovanje teh meril bi na državni ravni omogočalo, da se z ustrežno industrijsko politiko na tehnološkem področju (beri: prenosom subvencij na izbrane projekte, ki ustrezajo načelom kakovosti in nacionalne relevance - narodnogospodarski multiplikator) v kar največji možni meri pripomore k povečevanju kosmatega domačega proizvoda.

6 Novoustvarjena vrednost in kosmati domači proizvod ter njegovo ugotavljanje

Možnost zadovoljevanja potreb je v vsaki razviti družbi odvisna od denarno izražene novoustvarjene vrednosti, torej od dohodka. Ob tem, ko vemo, da je dohodek denarno izražena novoustvarjena vrednost, pa kaže opozoriti, da prihaja do razlike med novoustvarjeno vrednostjo in dejansko pridobljenim dohodkom že na ravni vsake države. Ta razlika se povečuje, ko gremo proti posamični ekonomski celici - poslovnemu sistemu, saj se vplivi okolja skozi neskladnost med ponudbo in povpraševanjem relativno bolj poznajo pri majhni kot pri veliki ekonomski celici - državi.

S ciljem ugotoviti, kako posluje gospodarstvo neke države, si vlade za ugotovitev izida gospodarstva v postopku računovodstva narodnega dohodka izberejo določene ekonomske velikosti. Za razumevanje velikosti narodnega dohodka in njegovega ugotavljanja, moramo najprej sprejeti dvoje temeljnih pravil, t.j. pravilo, da je $x + x = 2x$, in pravilo, da je enačba po določitvi pravilo.

Naj si to konkretno ogledamo na zgledih:

Pravilo 1: Potrošen tolar je tudi prejet oziroma zasluzen tolar. Vsak tolar, ki ga nekdo potroši, je hkrati to-

lar, ki ga nekdo zasluži. Iz tega sledi, da je vrednost celotne porabe enaka celotnemu dohodku.

Pravilo 2: Vsak nastali poslovni učinek je tudi kupljen (tako so tudi poslovni učinki, ki so ustvarjeni in ne prodani, obravnavani kot nabavljeni na zalogo v ekonomski celici, ki jih je ustvarila). Iz tega pa izhaja, da je celoten proizvod enak celotnemu obsegu prodaje (primerjaj: 7; Wessels, 1993, str. 60).

Narodno ali državno ali družbeno računovodstvo (Social Accounting ali National Accounting) ali makroekonomsko računovodstvo ali nacionalni računi (National Accounts) imajo dolgoletno tradicijo, saj njihovi začetki segajo v sedemnajsto stoletje. Takrat sta William Petty (1664) in G. King (1696) objavila prvi oceni irskega oziroma angleškega narodnega dohodka. Prve sodobne nacionalne račune sta objavila leta 1941 James Meade in Richard Stone, ki je prejel za svoje znanstveno delo na tem področju Nobelovo nagrado. Pomembna podlaga za razvoj teh računov je Leontijeva matrika ameriškega gospodarstva. Po pojavu te matrike se je sistem nacionalnih računov začel pospešeno razvijati, kar je še zlasti omogočil napredek računalništva. (primerjaj: 8; Hesen, 1996, str. 16)

Posamezne države zelo različno ugotavljajo kategorijo narodnega dohodka oziroma čistega proizvoda kot dela kosmatega domačega proizvoda (9; Mihelčič, 1996). Tega obravnavamo kot enega najbolj udarnih kazalcev gospodarske moči države. Nekatere vštevaajo vanj rezultate poslovanja tudi takih dejavnosti, kot so zdravstvo in šolstvo. Druge, npr. nekdanja Jugoslavija, pa so določile, da se izvirni dohodek združb, ki je v seštevku tvoril večji del narodnega dohodka, ustvarja in posledično ugotavlja samo v gospodarskih dejavnostih. Preostale, torej negospodarske dejavnosti pa naj bi bile v tem izvirnem dohodku udeležene na temelju svojega prispevka k izvirnemu dohodku.

O nadomestilu za ta prispevek smo v preteklosti govorili kot o izvedenem dohodku za večji del negospodarskih dejavnosti. Tega smo do leta 1990 določali v procesih svobodne menjave dela, njegovo sedanje in prihodnje (vsebinsko) mesto pa je (ob spremembah družbenoekonomskega sistema) predvsem v proračunu države. Proračun je tako tudi orodje za prerazporejanje dohodka med posameznimi področji v družbi, predvsem od njegovih neposrednih ustvarjalcev k njegovim posrednim ustvarjalcem (zdravstvo, šolstvo itn.), a tudi k čistim porabnikom, npr. za življenjske stroške umsko oziroma telesno hudo prizadetih državljanov.

Pri opredeljevanju izvedenega dohodka prek vsebine in obsega proračuna gre za izjemno pomembne družbene (ali državne) odločitve. Te se opirajo na ocene o potrebnem razvoju posameznih dejavnosti, financiranih iz proračuna. Še posebno izjemno mesto ima ob dogovorjenem obsegu posameznega področja v prihodnosti tudi samo ovrednotenje vloženih proizvodnih tvorcev v posamezni proračunski financirani dejavnosti, predvsem ovrednotenje proizvodnega tvorca "delo". Zato kaže opozoriti na pomen kolektivnih pogodb za zaposlene v ne-

gospodarstvu, predvsem v zavodih t.i. javnega sektorja, čeprav se s kolektivnimi pogodbami srečujemo tudi v gospodarstvu. V teh pogodbah so namreč določene postavke plač ali postavke osebnih dohodkov iz opravljenega dela, vključno z nekaterimi nadomestili, za nosilce posameznih vrst delovne sile, navadno po izobrazbenih ali kvalifikacijskih stopnjah. Postavke plač zaposlenih v t.i. izstopajočih dejavnostih, kot so npr. transportna dejavnost v železniškem prevozu in zdravstvo ter šolstvo, imajo močan vzvodni učinek na plače vseh drugih zaposlenih.

S pomenom dohodka kot kategorije, ki naj bi v bivših organizacijah združenega dela pomenila temeljni smoter poslovanja z vrednostnega vidika, se je v nekdanji državi Jugoslaviji od leta 1975 do leta 1989 pretiravalo. Ob tem, ko je dohodek stopil v ozadje poslovnih prizadevanj podjetij, pa ostaja dohodek (ali izvedenka iz tega pojma) kot narodnogospodarska ali makroekonomska kategorija še vedno upoštevanja vredna. Pri ugotavljanju makroekonomskih kategorij nasploh pa se srečujemo z nekaterimi problemi, o katerih kaže v okviru tega gradiva povedati predvsem to, da poznamo tri glavne metode obračuna narodnogospodarskih kategorij (proizvodnje):

- proizvodno metodo: preko ovrednotenja porabljenih prvin ali proizvodnih tvorcev v sferi ustvarjanja bogastva
- dohodkovno ali stroškovno metodo: v sferi "dohodkov" ali zaslužkov, ki hkrati praviloma nastopajo kot stroški
- potrošno ali izdatkovno metodo: v sferi izdatkov.

Vse tri metode zahtevajo ustrezne razvide. Pri nas ima tradicijo predvsem proizvodna metoda, zato najprej na kratko prikažimo način ugotavljanja narodnogospodarskih kategorij po tej metodi. Temeljne kategorije obračuna kosmatega domačega proizvoda po tej metodi so:

- kosmata vrednost proizvodnje
- vmesna poraba
- dodana vrednost po dejavnostih
- korekcijske postavke dodane vrednosti.

Po dohodkovni metodi je kosmati domači proizvod predstavljen v obliki "dohodkov". Faza delitve tako nudi drugo oporišče za merjenje proizvoda. Ta se po tej metodi pojavlja kot rezultat seštevka "dohodkov" proizvodnih tvorcev in čistega presežnega proizvoda.

Z izdatkovno metodo merimo rezultate celotne proizvodnje, vključno z opravljanjem storitev, v fazi porabe in to preko spremljanja toka celotnih izdatkov. Ti pa nastopajo kot:

- osebna poraba
- kosmate naložbe
- javna poraba
- čisti izvoz (izvoz minus uvoz).

Narodni dohodek ali čisti proizvod ali (ožja) dodana vrednost tvori skupaj z amortizacijo - če zanemarimo korekcijske postavke - kosmati domači proizvod (gross domestic product). Če, poenostavljeno rečeno, h kos-

matemu domačemu proizvodu prištejemo še nekatere materialne stroške ali vmesno porabo, dobimo kosmato ali bruto vrednost domače proizvodnje. Uporaba računovodskih kategorij, za obračun kosmatega domačega proizvoda je v evropskih statistikah običajna. Pri tem pa se moramo zavedati, da je treba podatke o teh kategorijah bistveno popraviti, če želimo dobiti iz podatkov združenja tudi ustrezne makroekonomske kategorije.

Kosmati ali bruto domači proizvod (BDP) kaže razlikovati od kosmatega ali bruto nacionalnega proizvoda (BNP). Pri prvem je upoštevana proizvodnja (v širšem smislu) vseh enot, ki poslujejo na ozemlju določene države, ne pa tudi proizvodnja enot preučevane države, ki poslujejo v tujini. Pri drugem pa so upoštevani tudi proizvodni rezultati na temelju domačega kapitala v tujini, vključeni pa niso proizvodni rezultati na temelju tujega kapitala na ozemlju države. V Sloveniji še ne ocenjujemo vrednosti kosmatega nacionalnega proizvoda, bil pa naj bi manjši od kosmatega domačega proizvoda.

Metodologija izračunavanja kosmatega domačega proizvoda (v angleščini: gross domestic product) v Sloveniji je istovetna z metodologijo, ki se uporablja v mednarodnih primerjavah. Ker pa je pri nas izračun kosmatega domačega proizvoda šele v fazi preučevanja in prvih korakov, je treba pri izkazanih podatkih upoštevati nekatere omejitve.

Omeniti kaže tudi to, da je v razvitih tržnih gospodarstvih dodobra uveljavljena tudi kategorija (ožje) dodane vrednosti (*value added*), ki jo lahko v marsičem enačimo z dohodkom. O njenem pomenu govori med drugim tudi davek na dodano vrednost (*value added tax*), ki je glavno davčno orodje v zahodni Evropi.

7 Nekaj podatkov o makroekonomskih kategorijah

Glede ustvarjenega obsega družbenega proizvoda v Sloveniji je vse do zdaj veljalo kot najuspešnejše predosamosvojitveno leto 1990, ko so po zahodni metodi ugotavljanja KDP naračunali 8671 tedanjih dolarjev na prebivalca. V maju 1996 nam je statistični urad (10; Delo, 5.5.1996) sporočil, da smo to raven v letu 1995 presegli in to celo bolj, kot so bili napovedovali načrtovalci in Banka Slovenije. Po uradovem računu je bil namreč lanski KDP na prebivalca Slovenije 9352 (v Avstriji 20.907, Italiji 19.536 in na Portugalskem 12.841) ameriških dolarjev. Bilo naj bi ga za 3,5% več kot leta 1994. Dodatni izračuni pokažejo, da je bil KDP na zaposlenega v Sloveniji v letu 1995 31.237 ameriških dolarjev.

Da bi dobilo gibanje vrednosti kazalca KDP v Sloveniji s primerjavo nekoliko večjo izrazno moč, naj povemo, da je bil ta (11; Kampuš, 1995, str. 177) /po tekočih cenah/ v letu 1990 6822, v letu 1991 pa 5133 ameriških dolarjev. V istih dveh letih so bile primerljive številke za Italijo 14946 in 16107 ameriških dolarjev, za Portugalsko 5010 in 5928 ameriških dolarjev in za Irsko 9668 in 9973 ameriških dolarjev.

Dodana vrednost industrijskih dejavnosti v stalnih cenah iz leta 1994 se je v primerjavi z letom poprej povečala za 5,4%, leta 1995 pa za 2,6 odstotka. Na drugi strani pa se je dodana vrednost v dejavnostih, ki opravljajo netržne storitve (zdravstvo, šolstvo), v letu 1994 povečala za 0,3 odstotka, v letu 1995 pa za 1,6 odstotka. Davki na uvoz in na proizvodnjo so se leta 1994 povečali za 7,4 odstotka, v letu 1995 pa za 11,5 odstotka, predvsem zaradi stvarnega povečanja uvoza izdelkov.

Ob navajanju dodane vrednosti kaže izpostaviti tudi velike razlike:

a) ki se pojavljajo pri dodani vrednosti na zaposlenega po posameznih panogah v industriji Slovenije (prednjačijo prehrabna, elektro, nekovinska in kemična industrija) in

b) med dodano vrednostjo, doseženo v posameznih industrijskih panogah v Evropski zvezi in Sloveniji; v Sloveniji dosegamo v povprečju le tretjino do dobre polovice dodane vrednosti v primerljivih panogah držav Evropske zveze (12, Stanovnik in Faleskini, 1996, str. 40-41).

Z življenjsko ravnijsko pojmuje življenjske razmere v najširšem smislu. Kosmati domači proizvod pa je le eden od kazalcev čiste ekonomske blaginje (NET Economic Welfare - NEW), ki se v nekaterih državah že uporabljajo za obračun. Zato moramo, kadar delamo primerjavo blaginje med državami, upoštevati poleg gospodarskih kazalcev, med katerimi sta KDP in KNP najpomembnejša, še ustrezne druge, socialne, kulturne in politične kazalce. Naj kot zgled navedem kazalce, kot so odstotek brezposelnih glede na delovno silo, število telefonskih priključkov na tisoč ljudi, onesnaženje - emisija CO₂ na osebo v tonah itn.

8 Ovire za vstop v panogo in izstop iz nje kot eden od zornih kotov ustvarjanja proizvoda

Gospodarstvo je živ organizem. Lahko je reči: "Smo za strukturne spremembe, saj nam bodo pomagale povečati kosmati domači proizvod!", težje pa jih je uresničiti. V zvezi s temi spremembami kaže zato posebej opozoriti na pomen zasnove sprememb, povezanih z ovirami za vstop in izstop iz panoge. Rečeno na sploh, dano podjetje, ki že posluje v panogi, želi preprečiti drugim podjetjem vstop v isto panogo. Kako lahko to stori. Naj navedemo nekaj načinov:

- pridobiti je treba patente, pravice do varovane intelektualne lastnine ali poslovne skrivnosti
- izrabiti je treba prednosti velikega obsega poslovanja, to je doseči nižje povprečne stroške s poslovanjem v večjem obsegu
- pridobiti je treba vlado za tako ureditev, s katero bo drugim podjetjem onemogočen vstop v panogo
- razviti je treba najboljšo tehnologijo take vrste, da bo drugim vzelo veliko časa, da jo uspejo posnemati
- razviti je treba najboljšo strategijo trženja in oglaševanja

- v panogi si je treba zagotoviti položaj v času, ko nastaja znanje na podlagi ukrepanja in poskusov, ali z drugimi besedami; s pravočasnim učenjem je treba znižati krivuljo stroškov prej, preden bi imel kdorkoli drug možnost vstopa v panogo
- treba je biti v poslu, če bi to povečalo stroške vašega kupca pri zamenjavi vas kot dobavitelja z drugim dobaviteljem.

To so vse ovire, ki jih lahko vzpostavite, da zadržite druga podjetja od vpletanja v vašo panogo.

Kot že vzpostavljeno podjetje se lahko soočite tudi z ovirami, ko bi želeli izstopiti iz panoge. Med njimi so naslednje:

- stroški odpustitve zaposlenih lahko v skladu s predpisi podjetja povzročijo stroške izplačil odpuščenim
- stroške prodaje opredmetenih sredstev
- stroške ureditve statusa (v nekaterih državah imamo opravka s stroški pridobitve mnenja inšpekcije, ki naj bi dokazovalo, da niste zažigali strupenih snovi na vašem zemljišču).

9 Kako si zagotoviti zdrave pogoje za gospodarsko rast?

Podatki za države, ki veljajo danes za zgled uspešnega razvoja po drugi svetovni vojni, na primer za Nemčijo, Korejo, Singapur, kažejo, da porast domačega varčevanja sledi gospodarski rasti in, kar je še bolj zanimivo, da je pomen varčevanja javnega sektorja pri povečevanju celotnega nacionalnega varčevanja velik. Naštete države imajo izrazito izvozno usmerjena gospodarstva in visoke devizne rezerve.

Študija OECD iz leta 1992 ugotavlja, da pričakovanih posledic reformskih posegov v nekdanjih socialističnih državah ne bo brez močnega povečanja domačega varčevanja. Slovenija pri tem ni izjema. Vsem željam po tujem kapitalu navkljub morajo te srednje-evropske in vzhodnoevropske države razrešiti ta problem, ki je na nek način podoben prvotni akumulaciji kapitala.

To priča o posebnosti varčevanja pglavitnih narodnogospodarskih sektorjev. Tega je potrebno osvetliti tudi zaradi iskanja odgovora na vprašanje, ali je lahko zgled naši gospodarski strategiji, ki zaradi majhnosti trga preprosto nima druge izbire kot popolno odprtost in izvozno usmerjenost, nesmotrnost izsiljenega spodbujanja gospodarske aktivnosti brez povečanja domačega varčevanja in krčenja realnega sektorja. Ti pogledi se skladajo s spoznanjem, da ni možno obravnavati plačnobilančnega problema neke države brez povezave s procesi varčevanja in investiranja, saj izvoz ne zahteva samo zadostne

količine blaga, temveč tudi ustrezno povečanje domačega varčevanja. (13; Borak, 1994)

Sektor podjetij mora prenesti poudarek na financiranje iz lastnih, pridržanih dohodkov. Obnovitev naložb zahteva stabilno in napovedljivo makroekonomsko okolje in povečevanje varčevanja ob danih obrestnih merah. Tuje varčevanje bo po vsej verjetnosti ostalo manj dostopno, zato je povečanje nacionalnega varčevanja nujnost. Soočenje s to zahtevo pa je seveda tudi soočenje s sistemom vrednot, ki je razvit v Sloveniji. Kdo in ali lahko da zanesljiv odgovor na vprašanje, v kolikšni meri so se slovenski državljani pripravljeni odpovedati doseženi ravni zdravstvenih storitev ob "cenah", ki jih morajo kot posamezniki neposredno plačati, razvitemu sistemu kulturnih združb itn.?

Če nam bo uspelo - tudi ob takem soočanju - povečati domače varčevanje, pa se bo tako kot v "jugoslovanskih" časih še bolj odprl problem pravilnosti izbire naložb domačega (in tujega) kapitala. Tu pa bomo - vsaj v industrijskih panogah - brez učinkovitega sodelovanja ekonomistov in inženirjev že spet počeli napake, ki nas utegnejo zelo drago stati. Z usmeritvami iz Strategije gospodarskega razvoja Slovenije (14, 25.5.1995) si namreč pri naložbenih odločitvah ne bomo mogli kaj prida pomagati.

10 Literatura

- ¹ R. J. Ruffin, P. R. Gregory: *Principles of Microeconomics*, Harper Collins Publishers, ZDA, 1990
- ² M. Rebernik: *Ekonomika podjetja*, Gospodarski vestnik, Ljubljana, 1995
- ³ A. Bajt: Cobb-Douglasova produkcijska funkcija jugoslovanskega gospodarstva 1962, *Ekonomika revija*, 1969, 4, 423-433
- ⁴ M. Bronfenbrenner: *Income Distribution Theory*, Ber-Glad Service, Inc., Arlington Heights, Ill., 1972
- ⁵ V. Franković: Nekaj kvantitativnih izsledkov o nagrajevanju produkcijskih tvorcev v jugoslovanski industriji v razdobju 1962-1965 in 1968-1970, *Ekonomika revija*, 24, 1973, 1, 5-20
- ⁶ G. Rosegger: *The Economics of Production and Innovation*, Butterworth-Heinemann Ltd, Oxford, 1996
- ⁷ W. J. Wessels: *Economics*, Barron's, New York, 1993
- ⁸ T. Česen: Nacionalni računi in četrtletni BDP, *Gospodarski vestnik*, 28, 11.7.1996, 45, 16-17
- ⁹ M. Mihelčič: *Ekonomika poslovanja za inženirje*, Založba FE in FRI, Ljubljana, 1996
- ¹⁰ Lanski BDP: 9352 dolarjev na prebivalca, *Delo*, 5.5.1996, 3
- ¹¹ V. Kampuš-Trop: Problematika razumevanja bruto domačega proizvoda kot osnovnega kazalca gospodarske moči in življenjske ravni v Sloveniji, sugestije za prakso, *Organizacija*, 28, 1995, 3, 172-182
- ¹² P. Stanovnik, R. Faleskini: Ocena uspešnosti subvencij pri pospeševanju tehnološkega razvoja, *Raziskovalec*, 26, 1996, 2, 38-42
- ¹³ N. Borak: *Iskanje Guliverja ali kako preživeti*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, 1994
- ¹⁴ Strategija gospodarskega razvoja Slovenije - približevanje Evropi - rast, konkurenčnost in integriranje, *Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije*, 21, 1995, 19, 57-109